

УДК 364. 3:364-62(477)

Карлін М. І.,

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, податкової та бюджетної політики Волинського національного університету імені Лесі Українки

Гриценюк А. В.,

студентка Волинського національного університету імені Лесі Українки

ВПРОВАДЖЕННЯ ЄДИНОГО СОЦІАЛЬНОГО ВНЕСКУ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті з'ясовується доцільність впровадження єдиного соціального внеску в Україні, досліджено проблеми, що супроводжують цей процес, та можливі шляхи їх вирішення з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Ключові слова: соціальне страхування, страхові внески, єдиний соціальний внесок, страхові фонди, Україна, Російська Федерація.

В статті выясняется целесообразность введения единого социального взноса в Украине, исследованы проблемы, сопровождающие этот процесс, и возможные пути их решения с учетом опыта зарубежных стран.

Ключевые слова: социальное страхование, страховые взносы, единый социальный взнос, страховые фонды, Украина, Российская Федерация.

In this article the expediency of the application of single social payment in Ukraine is ascertained, there are investigated the problems which accompany this process and the possible ways of their solutions taking into consideration the experience of foreign countries.

Key words: social insurance, insurance payments, single social payment, insurance funds, Ukraine, Russian Federation.

Постановка проблеми. Основною метою соціального страхування в Україні є створення стійкої фінансової системи для економічного захисту людини у зв'язку з безробіттям, тимчасовою непрацездатністю, нещасним випадком на виробництві та професійним захворюванням, старістю за рахунок страхових внесків роботодавців та застрахованих осіб.

Від ефективності роботи системи соціального страхування залежить соціальна захищеність мільйонів громадян, гарантована Конституцією України.

За рейтингом Світового банку, оприлюдненого в 2008 році, система оподаткування України займала 177 (передостаннє) місце по легкості сплати податків. Рейтинг складався на основі показника легкості сплати

податків, що включає 3 параметри: загальна кількість податкових платежів, витрати часу суб'єктами господарювання на нарахування та сплату податкових платежів та податкове навантаження. Серед перерахованих показників найбільше впливає на об'єм тіньового сектора економіки розмір податкового навантаження, який в Україні, за розрахунками Світового банку, становив 57,3% (145 місце в рейтингу країн): 12,2% – з податків на прибуток, 43,4% – з податків на заробітну плату та 1,8% з інших податків. Отже, можна зробити висновок, що основним чинником тінзації економіки є діючий порядок справляння внесків до Пенсійного фонду та фондів соціального страхування, особливо враховуючи те, що в економічно розвинених країнах податкове навантаження з податків на заробітну плату становить в середньому 20-25%.

На сьогодні система загальнообов'язкового державного страхування є складною щодо адміністрування соціальних зборів, обтяжливою для підприємств та неефективною з огляду на адміністративні витрати для забезпечення функціонування чотирьох діючих фондів. Для вирішення даних проблем необхідно використати досвід зарубіжних країн та адаптувати його для України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Система соціального страхування в нас потребує негайних заходів щодо її реформування. Окремим питанням проблеми присвячені, зокрема, роботи вітчизняних і закордонних учених: В. Серебровського, В. Райхера, В. Ройка, В. Гречка, Н. Дубровських, Ю. Комарова, Ю. Міхеєва, М. Папієва, В. Рудень, Т. Педченка та інших.

Мета і завдання дослідження. З'ясувати доцільність впровадження єдиного соціального внеску в Україні, виділити проблеми, що супроводжують цей процес, та можливі шляхи їх вирішення з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Виклад основного матеріалу. З 1 січня 2011 року в Україні запроваджено єдиний соціальний внесок. Розглянемо можливості та перспективи його впровадження на прикладі зарубіжних країн.

У Російській Федерації з 01. 01. 2001 р. страхові внески на соціальне страхування сплачують у складі єдиного соціального податку (за винятком внесків на обов'язкове соціальне страхування від професійних ризиків та платежів на обов'язкове медичне страхування незайнятого населення), вони є елементом її федеральної податкової системи.

Досвід функціонування в Російській Федерації єдиного соціального податку (ЄСП) підтверджує неефективність його введення. Єдиний соціальний внесок в сьогодишній українській інтерпретації за своєю суттю є тим самим єдиним соціальним податком. Відтак, його впровадження в Україні у кінцевому випадку призведе до неефективності функціонування системи обов'язкового соціального страхування в цілому [3, с. 57].

Недоліки у використанні єдиного соціального податку в Російській Федерації такі [5, с. 52]:

По-перше, податкові органи не забезпечили необхідний рівень збору ЄСП в цілому, так і за окремими державними позабюджетними страховими фондами зокрема. Наприклад, заборгованість з ЄСП за 2002 – 2004 рр. зростає у 1,7 рази.

По-друге, відбувся розподіл функцій адміністрування страхових внесків, коли нарахування та збір страхових внесків здійснюють податкові служби, а стягнення пені, штрафів та недоїмок через суд – фонди соціального страхування, що зменшує ефективність збору ЄСП.

По-третє, впровадження ЄСП призвело до змішування в рамках ЄСП виплат страхового та не страхового характеру, які мають сплачуватися за рахунок Державного бюджету.

По-четверте, формування ресурсної бази фондів обов'язкового соціального страхування з використанням ЄСП призвело до порушення незалежності їх бюджетів від Державного бюджету, що фактично веде до одержавлення власності загального соціального страхування та корінних деформацій його розподільчих функцій та базових принципів. Як результат, фонди соціального страхування втрачають свій статус публічно-правових організацій, що відстоюють та захищають інтереси застрахованих громадян. Тобто російські фонди перетворилися фактично в агенції у складі Міністерства фінансів Російської Федерації.

Суб'єкти страхування та їх представники опинилися фактично вилученими з процесу прийняття рішень та визначення шляхів розвитку загального соціального страхування. Принципи соціального партнерства завдяки одержавленню соціального страхування перестали діяти. Відношення "страхувальник – страховик" замінено на відношення "держава – особа, яка застрахована". Страховик практично зник, його зобов'язання перед застрахованими особами перетворилися на зобов'язання перед державою зі сплати податку. Тобто соціальне страхування фактично перетворилося на соціальне забезпечення.

Іншим кроком, що також негативно вплинув на систему соціального страхування у РФ, стало зниження ставки ЄСП. Це призвело до виникнення дефіциту бюджетів у всіх страхових фондах: значно зріс дефіцит Пенсійного фонду, у соціальних страхових фондів не вистачає коштів для підвищення розмірів соціальних виплат застрахованим особам. У зв'язку з цим уряд Російської Федерації, затверджуючи концепцію довгострокового соціально-економічного розвитку Росії до 2020 року, прийняв рішення ліквідувати єдиний соціальний податок з 1 січня 2010 року та збільшити відрахування у Пенсійний фонд Росії, фонди медичного та соціального страхування з 26 до 34 % загального фонду заробітної плати. Замість ЄСП вводиться фіксований страховий внесок у розмірі 34%: з них 26% роботодавець перераховує за найманого працівника у Пенсійний фонд, 5,1% – у фонд обов'язкового медичного страхування, 2,9% – у фонд соціального страхування. Завдяки цьому вже до кінця 2010 року доходи Пенсійного

фонду повинні зрости майже вдвічі, покривши дефіцит. По суті, в Росії відбувається повернення до ситуації 2001 року, коли ставка цього соціального податку становила 35,6% [1, с. 16].

Як свідчить досвід Росії, перед зниженням розміру внесків на соціальне страхування в Україні необхідно чітко визначити альтернативні джерела фінансування тих самих видатків за рахунок інших податків. Отже, якщо уряд не планує дотувати програми соціального страхування з Державного бюджету, розмір єдиного соціального внеску, сплачуваного спільно роботодавцями та найманими працівниками, на думку деяких вчених, не може бути меншим, ніж 30 – 35% [2, с. 6].

Для порівняння доцільно також розглянути досвід збору соціальних внесків в інших країнах Європи. Враховуючи досвід більшості європейських країн, можна виокремити п'ять основних типів моделей адміністрування збору страхових внесків [4, с. 102].

1. Паралельне здійснення окремими установами соціального страхування своїх функцій. Управління системою є повністю децентралізованим і відокремленим від податкової системи. До країн, що мають такий тип адміністрування, належать Данія, Люксембург, Австрія, а також Україна.

2. Функції реєстрації платників і застрахованих осіб, збору внесків, прийому та обліку звітності зі сплати внесків централізовано виконує одна установа. Водночас, страхові виплати, ведення відповідних баз даних та обліку застрахованих осіб здійснюються окремо кожним із фондів соціального страхування. Таку схему адміністрування застосовують Бельгія, Іспанія, Італія, Македонія та Болгарія. Німеччина, де всі соціальні внески збирає установа з медичного страхування, та Польща, в якій ті самі функції виконує адміністратор солідарної пенсійної системи, також належать до цього типу.

3. Єдина установа, яка здійснює збір страхових внесків, є відповідальною і за здійснення виплат, ведення обліку застрахованих та зберігання необхідних даних. Подібну адміністрацію мають Чехія, Греція, Литва, Мальта, Португалія, Швейцарія та Словачія.

4. Функції збору, контролю, примусового стягнення та управління грошовими потоками здійснює податкова адміністрація. Є певні розбіжності щодо органів, відповідальних за реєстрацію та облік застрахованих, але в цілому таку модель адміністрування практикують Естонія, Угорщина, Голландія, Словенія, Росія, Сербія, Хорватія, Чорногорія, Албанія, Румунія, Боснія та Герцеговина.

5. На єдину установу покладаються всі функції, не пов'язані зі збиранням внесків, тоді як збір і розподіл внесків здійснюють податкові органи. Таку модель з найбільшим ступенем інтеграції можна знайти у Великій Британії, Фінляндії, Швеції, Норвегії, Ісландії. Ірландія та Латвія мають дуже подібні до цієї системи моделі, але певні адміністративні функції установ з медичного страхування залишилися децентралізованими.

У частині досліджуваних країн (9 із 34) було введено єдиний соціальний платіж. Це дало змогу проаналізувати, як спрощення процедур аудиту та сплати соціальних внесків впливає на результати функціонування системи. Такий аналіз свідчить, що за умови встановлення єдиного соціального платежу адміністративні витрати на 14,5% нижчі, а рівень збирання внесків на 7,8 % вищий, ніж при диференційованій системі.

Варто згадати також, що в більшості розвинутих країн відсоток прибуткового податку і внесків працівників і роботодавців на соціальне страхування у вартості робочої сили є значно вищим, ніж в Україні. Адже щедріх і безкоштовних державних пенсій та інших соціальних виплат не буває ніде – ні в Бельгії, ні в Швеції, ні в Німеччині, ні у Франції, ні в Польщі, ні в Угорщині. Наприклад, у Данії, де розмір соціально-страхового податку як відсоток зарплати майже вчетверо менший, ніж в Україні, – 11% (10,5% – внесок працівника і лише 0,5% – його роботодавця), найвищий на континенті прибутковий податок – 30,6% (для середнього заробітку). Отже, у Данії соціальні виплати фінансують в основному за рахунок прибуткового податку. Також у Данії, як і в усіх країнах Євросоюзу, і вищий пенсійний вік, і значно більша, ніж в Україні, частка зайнятого населення віком 54–65 років [6, с. 241].

Як свідчить зарубіжний досвід, зниження соціальних внесків без визначення альтернативних джерел формування бюджетів фондів соціального страхування не призведе до легалізації заробітної плати, а лише спричинить дефіцит коштів соціального страхування та поставить під загрозу виконання основних соціальних програм. Єдина мотивація, яка може стимулювати роботодавців офіційно видавати зарплати і платити соціальний внесок, – це створення конфлікту інтересів між роботодавцем і найманою особою. А цей конфлікт може виникнути тільки тоді, коли працююча особа буде знати, що всі відраховані роботодавцем кошти, які належать їй, в майбутньому вона їх отримає. Зниження відрахувань у фонди на якісь 5-10% результату ніколи не дадуть. Сьогодні і наймана особа, й роботодавець на одному боці "барикад" – на боці неофіційної зарплати.

Висновки. Систематизація зарубіжного досвіду стосовно сплати єдиного соціального податку більшості європейських країн дає змогу дійти таких висновків: досвід інших європейських країн доцільно враховувати при проведенні адміністрування збору, обліку, звітності та контролю за сплатою страхових внесків в Україні, що сприятиме:

– створенню системи державного соціального страхування, в якій залишаться чотири фонди, буде складено Державний реєстр соціального страхування (який складатиметься з реєстру страхувальників і реєстру застрахованих осіб). Кожний з фондів матиме доступ до єдиної бази даних відповідно до визначених для нього прав доступу;

– дії єдиного порядку планування дохідної частини бюджетів фондів, тоді як нині фонди соціального страхування здійснюють планування автономно;

– дії єдиного порядку контролю та стягнення заборгованості зі сплати страхових внесків (на сьогодні система контролю та порядок стягнення заборгованості зі сплати страхових внесків не дозволяє фондам, крім Пенсійного, виконувати ці функції ефективно).

Отже, запровадження в Україні єдиного соціального внеску з врахуванням досвіду Російської Федерації та інших країн передбачає реформування системи загальнообов'язкового соціального страхування (ЗСС) за трьома напрямками: зміна статусу ЗСС; роздержавлення ЗСС; додержання страхових принципів.

Література:

1. Комаров Ю. М. Организация медицинского страхования в России и за рубежом // Вестник государственного социального страхования. – 2005. – № 9. – С. 16-23.
2. Гречко В. Реформирование социального страхования – концептуальные подходы // Вестник государственного социального страхования. – 2005. – № 5. – С. 6-9.
3. Дубровских Н. Э. Камо грядеши? Снижение налога – плюсы и минусы // Вестник государственного социального страхования. – 2004. – № 10. – С. 57-58.
4. Максимчук Є. О. Підвищення ефективності функціонування системи соціального страхування шляхом введення єдиного соціального внеску / Є. О. Максимчук // [збір. наук. праць НДФІ]. – 2008. – №4 (45). – С. 102-111.
5. Мельник С. І. Позитивні та негативні аспекти єдиного соціального внеску / С. І. Мельник // Соціальна політика: проблеми, коментарі, відповіді. – 2009. – № 7 – С. 52-55.
6. Приймак І. І. Проблеми та перспективи впровадження єдиного соціального внеску в Україні / І. І. Приймак // [збір. наук. праць Національного університету державної податкової служби в Україні]. – 2009. – № 1. – С. 237-242.